

Cari Açık Sorununun Temel Nedenleri ve Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği

Utku ALTUNÖZ*

Öz

Çalışmanın amacı Türkiye’de cari açığın sürdürülebilir olup olmadığı test edilesidir. Söz konusu analiz için 1994:04–2013:04 dönemleri incelenmiş olup, seriler arasında tüm dönemlerde eş-bütünleşme ilişkisinin olduğu ve her ne kadar kısa dönemde sapmalar olsa da uzun dönemde söz konusu sapmaların ortadan kalktığı sonucuna ulaşılmıştır. Ekonometrik modelimize göre Türkiye’nin cari açık problemi zayıf bir şekilde sürdürülebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cari Açık, Finansman Kalitesi, Sürdürülebilirlik

JEL Sınıflandırması: E60, E63,F10

Fundamental Reasons of Current Deficit and Sustainability: The Case of Turkey

Abstract

The aim of this study is to test if current deficit of Turkey is sustainable or not. Turkey was tested by Johansen’s co integration method by using the data of 1994:04-2013:04 period. According to the result of empirical analysis, co-integration relation exist and it was understood that the current account deficit has been determined as weakly sustainable.

Keywords: Current Account Deficit, Financing Quality, Sustainability

JEL Classification: E60, E63,F10

1. Giriş

90’lı yıllarda baş göstermeye başlayan cari açık problemi, özellikle finansal krizlerin nedenleri arasında baş sıralarda yer almaktadır. Erken

* Yrd.Doç.Dr., Sinop Üniversitesi İİBF Dekan Yrd., İşletme Bölüm Bşk. E-posta: utkual@hotmail.com

uyarı sistemi olarak ta kabul gören bu konu, Türkiye ekonomisi için de önem arz etmektedir. Özellikle literatürde cari açığın GSYİH'ya oranının %5 olması gerektiği ve bu değer eşik değer olduğu öne sürülmektedir. Türkiye, Latin Amerika ülkeleri gibi ülkelerin yaşadıkları finansal krizlerde de Cari Açık/GSYİH oranı önemli bir erken uyarı sinyali olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye ekonomisinin dış borç ve sermaye akışının da etkisi ile yüksek büyüme performansı yaşadığı yadsınamaz bir gerçektir. Bununla birlikte dış ticaret haddinde ve cari açığında da paralel bir artışı beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin 2011 yılında cari açığı GSYİH'nın %10 una ulaşmıştır.

Çalışmamızın amacı cari açığın temel sebeplerini ve problemin çözümü için finanman kalitesini belirlemek ve ne derece sürdürülebileceğini ortaya koymaktır. Çalışmamızda kuracağımız ekonometrik modelle çalışmamız güçlendirilerek ve sonuçların literatüre uygunluğu analiz edilecektir.

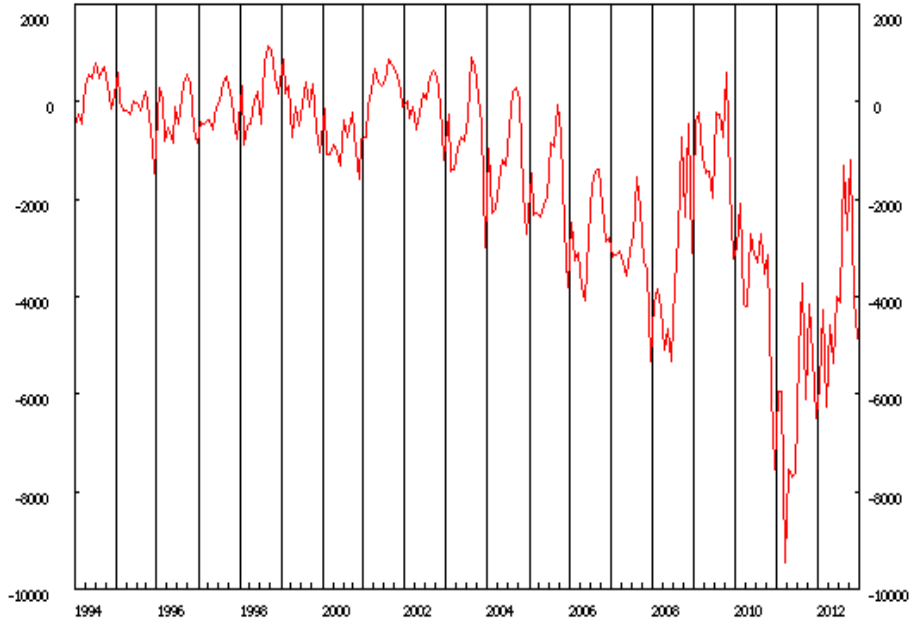
2. Cari Açığın Tanımı

Ülkelerin belirli dönemde kazandıkları döviz gelirleri ve harcadıkları döviz giderleri ödemeler bilançosunda kayıtlanmaktadır. Cari işlemler ve finans hesabı olarak ikiye ayrılan ödemeler bilançosu, cari açığın durumunun izlenmesinde önem taşımaktadır. Finans hesabını doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları vb döviz girişleri oluşturmaktadır. Söz konusu yatırımlar, kâr transferleri, cari işlemler hesabının diğer gelirler bölümünde yer almaktadırlar. Finans hesabının görevi, cari işlemler açığının finansmanını sağlamaktır. Eğer finans hesabıyla sağlanamadığında net hata ve noksan hesabıyla, onunda yetmediği durumlarda resmi rezervlerle kapatılmaktadır.

Cari işlemler açığı kavramı özellikle 1980'li yıllarda sermaye hareketlerinin serbestleşmesi konusundaki engellerin ortadan kalkmasıyla adından daha fazla söz ettiren bir kavram haline gelmiştir. Yüksek sermaye girişlerinin etkisiyle küresel cari hesap açığının artarak sürmesi başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere diğer birçok ülkede ekonomik istikrara ilişkin önemli kaygılara yol açmıştır. Yüksek sermaye girişlerine paralel olarak ülkeleri yüksek cari açıkları finanse edebilmelerine rağmen açıkların kalitesi ve sürdürülebilirliği ayrı bir tartışma konusu haline gelmiştir. 1990lu yıllar, Türkiye ve benzeri gelişmekte olan ülkeler için cari açıkların sürdürülebilir olup olmadığının tartışılır olduğu yıllar haline gelmiştir. 1989-2004 yılları arasında yurt dışı yerleşiklerinin toplam

sermaye girişlerinin %25 i portföy yatırımlarından oluşmaktaydı. %18 lik kısmını ise kısa vadeli kredi girişleri oluşturmaktaydı. Bu miktar, toplam sermaye girişlerinin neredeyse yarısını oluşturduğu için giren sermayenin geri dönmesi yada girişin sürdürülebilir olup olmadığı tartışılır hale gelmiştir. Türkiye’de 1994 ve 2001 krizlerinin sebepleri arasında cari açık önemli rol bir paya sahiptir. Cari Açık /GSYİH oranlarına bakıldığında 1993 yılında yaklaşık %3,5 oranında açık verilirken, 2000 yılında yaklaşık %5 açık verilmiş ve kriz ortamı oluşmuştur.

Grafik 1: Türkiye’de 1994-2012 Dönemleri Arası Cari Açık (%)

Kaynak: TCMB

Grafik 1’de izlendiği üzere Türkiye ilgili yıllarda cari açık sorunu ile karşı karşıyadır. 2008 Küresel Ekonomik Krizine kadar oldukça istikrarlı bir seviyede seyreden Türkiye’nin cari açığı, küresel krizin de etkisiyle 2009-2010 yılları arasında önemli ölçüde azalmıştır. Krizin etkisinin azalması ile birlikte günümüzde eski seviyelere çıktığı açıkça izlenebilmektedir.

2002 yılından itibaren yaşanan olumlu gelişmelere rağmen, aynı yıldan itibaren Türkiye’de cari açık temel makroekonomik sorun olarak 2012 yılına kadar önemini artırarak devam etmiştir. Aşırı değerli yerli paradan kaynaklanan döviz kurlarında yaşanacak bir artış ile sorunun

çözümüne kısa vadede katkıda bulunulmasına ilişkin gelişmeler 2011 yılı ikinci yarısında yaşanmıştır. Döviz kuru artışı 2011 yılı sonu ve 2012 başında kendisini göstermeye başlamıştır. Nisan-2012'de ise orta ve uzun vadede çözüme kalıcı katkıda bulunulması amacıyla hükümet tarafından yeni bir teşvik programı açıklanmıştır.

Sayfa/Page | 118

İGÜSBD
Cilt: 1 Sayı: 2
Ekim /
October 2014

3. Cari Açığın Teorik Altyapısı

Cari açığı birbiriyle bağlantılı üç farklı yaklaşımla açıklayabilmekteyiz.

$$CD_t = NX_t + r_t B_t + TR_t \quad (1)$$

$$CD_t = B_{t+1} - B_t \quad (2)$$

$$CD_t = r_t B_t + TR_t + Y - C_t - T_t - G_t = S_t - I_t \quad (3)$$

İlk denklemde cari açığın tanımı mal ticareti, dış borca ilişkin faiz ödemeleri ve transfer ödemeleri ile yapılmaktadır.

NX_t : Mal ve hizmet ihracatı (Net)

B_t : Dış borcu olan ülkeler için dış borç stokudur. Ayrıca bono, tahvil, krediler, fiziki sermaye ve hisse senedi gibi net dış varlıkları ifade eder.

r_t : Uluslararası faiz oranı

$r_t B_t$: Dış borcu olan ülkelerde dış borç faiz ödemesidir. Ayrıca dış varlıklardan sağlanan net getiriyi ifade eder.

TR_t : kamu ve özel kesim net transfer harcamaları

Denklemdaki mal ve hizmet ihracatı kalemini olumsuz etkileyen kalem $r_t B_t$ kalemidir. Özellikle ülkenin borçlu olması, bu kalemin negatif değerli olmasına neden olmaktadır. Bu durum da mal ve hizmetler kalemini olumsuz yönde etkilemektedir. Matematiksel olarak transfer harcamaları pozitifdir ve cari dengeyi olumlu yönde etkilemektedir. Mal ticaretindeki açıklar ve dış borç faiz ödemeleri cari açığın nedeni olarak gösterilebilir.

Denklem (2) de dış varlıklar ile açıklanmaktadır. $B_{t+1} - B_t$; net dış varlık değişimini göstermektedir. Bu bilgiler doğrultusunda söz konusu değer negatif değer alması, ülkenin cari açık vermesi anlamına gelmektedir.

Denklem (3) de ise yatırım ve tasarruf dengesi kanalıyla cari açık açıklanmaktadır. Denklem $(C_t + I_t + G_t)$ kısmı ülkedeki toplam giderleri, $(r_t B_t + TR_t + Y_t)$ ise ülkedeki gelirler toplamını ifade etmektedir. Giderler kısmı sırasıyla özel tüketim harcamaları, özel ve kamu yatırım harcamaları ve cari kamu harcamalarını ifade etmektedir. Y_t Yurtiçi üretimi ifade ederken S_t özel ve kamu tasarruf toplamını ifade etmektedir.

O halde;

$CD_t = S_t - I_t$ şeklinde ifade edilebilmektedir. Eğer bu eşitlik negatif değer alırsa ülkede iç tasarruf eksiği olduğu anlaşılmaktadır. Burada temel neden kamuve/veya özel kesimde harcama kalemlerinin fazla olmasıdır.

4. 2000'li Yıllar ve Türkiye'nin Cari Açık Sorunu

2001 krizi sonrasında gerçekleştirilen istikrar programları sonucunda enflasyon kontrol altında tutulmuştur. Merkez bankasının bağımsızlığının sağlanması ve bankacılık sektöründeki reformlar, düzelen bütçe göstergeleri ile birlikte ekonominin seyrini olumlu yönde etkilemiştir. Yaşanan olumlu gelişmelere karşın, bu dönemde cari işlemler dengesinde süreç tersine işlemiştir. Ekonomik daralmanın yaşandığı 2001 yılında GSYH'nın %2'si kadar fazla veren cari işlemler dengesi, 2002 yılından itibaren açık verecek şekilde Türkiye'nin en önemli ekonomik sorunlarından birisi olarak varlığını her geçen yıl daha da hissettirmiştir.

Tablo 1: Cari İşlemler Dengesi ve Cari Açık/GMYH Oranı (2002-2011)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Cari Açık / GSYH (%)	-0,3	-2,5	-3,7	-4,6	-6,1	-5,9	-5,7	-2,3	-6,5	-10,5
Cari İşlemler Dengesi (Milyon Dolar)	-626	-7515	-14431	-22309	-32249	-38434	-41959	-13991	-47693	-77100

Kaynak: TCMB

Tablo 1 den izlendiği gibi 2002 yılından 2011 yılına kadar Cari Açık / GSYH oranı artış eğilimine girmiş olup 2011 yılında eşik değerini iki katına

ulaşmıştır. Cari işlemler dengesindeki artış ta dikkat çekicidir. TCXMB verilerine göre 2012 yılı cari işlemler açığı, bir önceki yıla göre 28.3 milyar dolar azalarak 48.8 milyar dolara gerilemiş oldu. 2013 yılında ise cari işlemler açığı 65 milyar 4 milyon dolar

Sayfa/Page | 120

İGÜSBD
Cilt: 1 Sayı: 2
Ekim /
October 2014

1990 yılından itibaren yaşanan ekonomik krizlerin ödemeler bilançosu kaynaklı oluşu ve kriz yıllarından önce Cari Açık/GSYH oranının %5'e kadar yükselmesi nedeniyle cari açık / GSYH'ya oranının %5 ve daha büyük bir orana ulaşması ekonomi açısından bir risk olarak kabul edilmektedir¹.

Türkiye ekonomisi 2002'den itibaren yıllık ortalama %5,5 büyüyerek, 300 milyar dolar GSYİH'dan 800 milyar dolar GSYİH düzeyine yaklaşmıştır. Gelecek 10 yılda aynı hızla büyüyen bir Türkiye'nin 2023'te yıllık milli geliri 2 trilyon dolara varması kaçınılmazdır. Bununla birlikte cari açık Türkiye ekonomisi için bütün zaafı bünyesinde barındıran en kritik, en şeffaf ve nihai göstergedir. Bu nedenle, işsizlik ve enflasyon sorunlarını da eş zamanlı çözmeye imkân verecek GSYH'nın %3'ü ya da altında bir cari açığı sağlayacak yapısal politikalarda yoğunlaşma kaçınılmazdır.

5. Türkiye'de Cari Açığın Temel Nedenleri

Ülkemizde cari açığın temel nedenlerini baktığımızda ilk karşımıza çıkan etmen iç tasarrufların yatırımlara yetmemesidir. Son yıllarda Türkiye'de iç talep aşırı derecede canlanmış, iç tasarruf oranları 1992'deki %23 seviyelerinden, 2011'de %12.8'lere kadar düşmüştür. Buna karşılık, 2011 yılında Türkiye'de yatırımların GSYİH'ya oranı, %23.1'dir². İç tasarruf arttırıcı politikalardan uzak olan ülkemiz, faizlerin yüksek kalması, bütçenin daha da sıkılaştırılması ve iç talebin azaltılması gibi politikalarla tasarruf oranlarını arttırabilecektir.

Diğer bir neden ise Dış Ticaret Açığıdır. Cari işlemler açığının en önemli nedeni, dış ticaret açığıdır. Türkiye'de 1980 öncesinde, ithal ikameci üretim politikası izlenmiş ve ihtiyaç duyulan bütün malların yurt içinde üretilmesine çalışılmıştır. 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte, ülkenin dış dünya ile serbest ticaret yapmasının önü açılmış ve ihracata dayalı ekonomik büyüme modeli uygulamaya konulmuştur. Ancak, gerekli yapısal

¹ O. Murat Telatar, Harun Terzi, "Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23:2,2009, 119.

² IMF, Wold Economic Outlook, April 2011.

düzenlemeler yapılmadan başlayan bu dışa açılma süreci, ihraç edilenden daha fazlasının ithal edilmesiyle ve dış ticaret açığıyla sonuçlanmıştır.

Liberalleşme sürecinde özellikle ithal ikamecilikten vazgeçilerek ihracata dayalı büyüme stratejileri izlenmiştir. İzlenen politikaların sonucunda gerekli alt yapının oluşturulmaması sonucu yüksek enflasyon ile karşı karşıya kalınmıştır. Özellikle bu dönemde satınalma gücünün yetersiz olduğu bir iç pazar mevcuttu. Bu nedenle üretim optimal ölçekle yapılamamıştır. Küçük sanayiciler ileri teknolojiye yönelik tesisler kuramamışlardır.

**Tablo 2: Türkiye'nin 2006-2012 Dönemi
Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)**

	İhracat	İthalat	Denge	İhracat/İthalat (%)
2006	86	139	-53	0,618705036
2007	107	170	-63	0,629411765
2008	132	201	-69	0,656716418
2009	102	140	-38	0,728571429
2010	113	185	-72	0,610810811
2011	134	240	-106	0,558333333
2012*	100	156	-56	0,641025641

Kaynak: TCMB-EVDS-Dış Ticaret Geniş Ekonomik Kategorileri Sınıflamasına Göre.

*2012 değerleri ilk 8 aylık döneme aittir.

Tablo 2'de Türkiye'de cari açığın devamlı olarak arttığı ve 2001 yılında en yüksek değerine ulaştığı görülmektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranları, %60 civarındadır.

Enerjide dışa bağımlılık ve artan enerji fiyatları diğer bir cari açık nedenidir. Son yıllarda enerji fiyatlarının artmasının da etkisiyle, enerji ithalatı, cari açık içinde önemli bir yer tutmaktadır.

Tablo 3: Enerji İthalatının Ekonomideki Yeri

	Enerji İthalatı (Milyar USD)	Toplam İthalat (Milyar USD)	Enerji İthalatının Toplam İthalat İçindeki Payı (%)	Cari Açık (Milyar USD)	Enerji İthalatının Cari Açık İçindeki Payı (USD)	Enerji Giderleri Hariç Cari Açık (Milyar USD)	Ham Petrol Varil Fiyatları (USD)
2006	29	139	21	32	90	3.4	58
2007	33	170	20	38	88	4.6	64
2008	48	202	23	41	116	-6.8	91
2009	29	140	21	13	223	-16.5	53
2010	38	185	20	46	82	8.1	91
2011	54	240	22	77	70	23	87
2012*	40	156	24	34	113	-4.7	108

Kaynak: TCMB ve TÜİK, 2012 yılı verileri, ilk 8 aylık dönemi kapsamaktadır.

Tablo 3 'te 2011 yılında 54 Milyar Dolarlık enerji ithal edildiği, bunun toplam ithalatın %22.5'ine, cari açığın %70'ine karşılık geldiği görülmektedir.

Türkiye'de uygulanmakta olan genişletici para ve maliye politikaları, cari açığın bir diğer nedenidir. Yüksek büyüme rakamlarına ulaşabilmek için uygulanan bu politikalar, iç talebi arttırırken cari açık üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır. Cari açıkla mücadele için yalnızca para politikasının değil, maliye politikasının da sıkılaştırılması gerekmektedir. Çünkü genişletici maliye politikasına paralel olarak meydana gelen kamusal bütçe açıkları, iç faiz oranlarının yükselmesine neden olmaktadır. Bu durumun sonucu ülkeye daha fazla sermaye girer, o da ülkede döviz kuru düşüşüne yol açar³.

Doğrudan yabancı yatırımları ve portföy yatırımlarının kâr transferleri, Türkiye'de cari açığın artışında önemli bir yere sahiptir. Yabancı yatırım ve portföy yatırımlarının kâr transferleridir. Türkiye'de

³ C.F. Marinheiro, "Ricardian Equivalence, Twin Deficits, and the Feldstein-Horioka Puzzle in Egypt", Grupo de Estudos Monetarios e Financeiros, Faculty of Economics University of Coimbra, Portugal. <http://evds.tcmb.gov.tr> (Erişim: 27.08.2013).

yabancıya satılan kamu altyapı yatırımları ile kârlı özel işletmelerin döviz olarak dışarıya kâr transfer etmesi cari açığı olumsuz yönde etkilemektedir.

Tablo 4: Doğrudan Yabancı Yatımlar ve Portföy Yatırımlarının Kâr Transferleri (Milyar \$)

	DYYKT	PYKT	CA	DYYKT/CA (%)	PYKT/CA (%)
2006	1182	3463	32249	3.7	10.7
2007	2213	3735	38434	5.8	9.7
2008	2940	3523	41524	7.1	9
2009	2914	2994	13370	21	22
2010	2865	3149	46643	6	6.8
2011	3	3382	77199	4	4.4
2012*	1396	2370	34462	4	6.8

Kaynak: TCMB-EVDS-Ayrıntılı Sunum. *2012 değerleri ilk 7 aylık döneme aittir.

DYYKT: Doğrudan Yabancı Yatırım Kâr Transferleri

CA: Cari açık

PYKT: Portföy Yatırımları Kâr Transferleri

Kâr transferleri cari açık içinde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Tablo 4 te, doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımlarındaki kâr transferlerinin cari açığı ne ölçüde yükselttiği izlenebilmektedir.

Türkiye'nin borçlanmasında dış borcun yüksek oluşu da cari açığı artıran bir etmendir.

Tablo 5: Dış Borç Stokunun Cari Açığa Etkisi (Milyar \$)

	Özel Kesim	TCMB Dış Borç Stoğu	Kamu Dış Borç Stoğu	Toplam	Dış Borç Faiz Ödemeleri	Cari Açık	Dış Borç Faiz Ödemeleri / Cari Açık
2006	120	15	71	206	6	-32	-0,1875
2007	160	15	73	248	7	-38	-0,184210526
2008	188	14	78	280	8	-42	-0,19047619
2009	172	13	83	268	7	-13	-0,538461538
2010	189	11	88	288	5	-48	-0,104166667
2011	203	10	95	308	5	-77	-0,064935065
2012*	207	9	100	316	3	-34	-0,088235294

Kaynak: TCMB Ödemeler Bilançosu Ayrıntılı Sunum ve Dış Borç İstatistikleri.

*2012 değerleri, ilk 7 aylık döneme aittir.

Tablo 5 ten izlendiği gibi Türkiye dışa bağımlı borç stratejisi izlemektedir. Bunun doğal sonucu olarak toplam dış borç stoğu devamlı artış kaydetmektedir. Bu borçların faiz ödemeleri cari açığın artmasına neden olmaktadır.

2013 yılına gelindiğinde, dış ticaret açığını yıl boyunca devam eden artış ve aralıkta hizmetler ve gelir kalemindeki zayıflığın etkisiyle cari açık 2013'ün tamamında 65 milyar dolar ile önemli bir seviyededir. 2013 yılı cari işlemler açığı, bir önceki yıla göre 16 milyar 507 milyon dolar artarak 65 milyar 4 milyon dolara yükselirken, parasal olmayan altın hariç cari işlemler açığı 983 milyon dolar azalarak 53 milyar 223 milyon dolara gerilemiştir.

6. Cari Açığın Sürdürülebilirliği Konusunda Literatür

Yücel ve Yanar (2005), Cari açığın sürdürülebilir olup olmadığı konusunda 1994-2003 yılları arasında ihracat ve ithalat arasındaki uzun süreli ilişkiyi irdelemişlerdir. Engle-Granger iki aşamalı eş-bütünleşme testlerini kullandıkları çalışmalarında ithalat ve ihracat arasında uzun dönemli ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu durumun istatistiki

açıklaması Türkiye'nin cari işlemler açıklarının sürdürülemez olduğu şeklindedir.

Matsubayashi (2005), 1975:1-1998:2 dönemleri için ABD'deki cari açığın sürdürülebilir olup olmadığını analiz etmiştir. Çalışmada her ko-entegrasyon denklemini dört farklı gecikme uzunluğu kullanarak tahmin etmiş ve ABD cari açığının büyük olasılıkla sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Peker (2009), Türkiye'de cari işlemler açığının sürdürülebilirliğini, 1992-2007 dönemi aylık verilerini kullanarak, Johansen eş-bütünleşme yöntemi yardımıyla analiz etmiştir. Çalışma sonucunda, ihracat ve ithalat serileri arasında uzun dönemli ilişki bulunmasına rağmen, eş-bütünleşme katsayısının birden küçük çıkması nedeniyle, Türkiye'de cari işlemler açığının ancak düşük formda sürdürülebilir olduğu, döviz gelirlerinin döviz giderlerinden daha az olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Fountas ve Wu (1999) ABD için cari açığın sürdürülebilir olup olmadığı konusunda yaptıkları çalışmada eş-bütünleşme yöntemini kullanmışlardır. 1967-1994 veri seti ile yaptıkları çalışmanın sonucunda ABD'de cari açığın sürdürülemez olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Göçer ve Mercan (2011), Türkiye için cari açığın sürdürülebilirliği ile ilgili yaptıkları çalışmada 1992:01-2010:3 için sınır testi yaklaşımını kullanmışlardır. Söz konusu çalışmada zayıf formda cari açığın sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

7. Ampirik Analiz

1994:04-2013:04 dönemlerini kapsayan ampirik analizimizde gelirler değişkeni ve giderler değişkeni kullanılmıştır. Gelirler değişkeni I ile giderler değişkeni ise C ile ifade edilmektedir. Veri seti TCMB Elektronik Veri Dağıtım sisteminden temin edilmiştir.

- Gelirler Değişkeni:
- Mal ve hizmet ihracatı
- Hizmet gelirleri
- Transfer ödemeleri
- Dış borç faiz gelirleri
- Giderler Değişkeni:
- Mal ve hizmet ithalatı
- Hizmet Giderleri
- Dış borç faiz ödemeleri

Türkiye’de cari açığın sürdürülebilirliğinin ekonometrik testi için vektör otoregresif temelli Johansen eş-bütünleşme testi kullanılmıştır. Eş-bütünleşme (kointegrasyon) için popüler olan yöntem, birim kök sınaması yapılması ve sonrasında Engle ve Granger’ın iki aşamalı sürecinin uygulanmasıdır⁴.

Sayfa/Page | 126

İGÜSBD
Cilt: 1 Sayı: 2
Ekim /
October 2014

Engle-Granger (1987), yaklaşımı oldukça eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin giderilmesi için farklı metotlar geliştirilmiştir⁵. Bu metotların en yaygın kullanılanı Johansen eş-bütünleşme yaklaşımıdır. Johansen eş-bütünleşme yaklaşımı için şu VAR(p) modeli

$$y_t = A_1 y_{t-1} + \dots + A_p y_{t-p} + B x_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Formülde;

y_t I(1) değişkeninin bir k vektörünü ifade etmektedir ve durağan değildir. x_t ; deterministik değişkenlerin d vektörünü, ε_t ise yenilik vektörünü temsil etmektedir. Denklem 1 deki vektör otoregresif sürecinin birinci farkı alındığında;

$$\Delta y_t = \pi y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \tau_i \Delta y_{t-i} + B x_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\pi = \sum_{i=1}^p A_i - I \text{ ve } \tau_i = -\sum_{j=i+1}^p A_j \quad (3)$$

π : matrisinin indirgenen düzeyi olarak düşünülen eş-bütünleşme hipotezi

α ve β (kxr) boyutlu ve seviyesi r olan iki matrisi simgelemektedir. Johansen yöntemi test istatistikleri iz (λ trace) ve maksimum öz (λ mak) değerleri yardımıyla belirlenmektedir.

⁴ T.C. David, R.Moghadam, Capital and Trade as Engines of Growth in France: An Application of Johansen’s Cointegration Methodology, IMF Staff Papers, Vol. 40 (3), 1993, p. 545.

⁵ Enders, W., Applied Econometric Time Series, New York: Wiley, 1995, p. 385.

7.1. Birim Kök Testi İle Durağanlık Tespiti

Tablo 6: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF Birim Kök Testi Sonuçları			Kritik Değer(%1)
	1994:04-2012:03	1994:04-2012:03	1994:04-2012:03	
R	-5.531(10)	-1.781(11)	-0.631(11)	-3.732
E	-0.282(9)	-1.881(9)	-0.265(11)	-3.533
ΔR	-3.511(9)	-4.876(10)	-3.702(9)	-3.641
ΔE	-4.911(8)	-3.919(8)	-4.955(11)	-3.135

Sayfa/Page | 127

İGÜSBD
Cilt: 1 Sayı: 2
Ekim /
October 2014

Test biçimi olarak düzey değerde bütün değişkenler için sabit terim ve trend kullanılmıştır. Değişkenlerin birinci farkı (∇) için ise, sabit terim kullanılmıştır. Parantez içi değerler değişkenlerin, AIC'ye göre belirlenmiş uygun gecikme uzunluğunu belirtmektedir.

Tablo 6'da, birim test sonuçlarına göre R_t ve E_t değişkenlerinin aynı dereceden bütünleştikleri ve ikisinin de $I(1)$ oldukları görülmüştür. Dolayısıyla, eş-bütünleşme için gerekli ön koşul sağlanmıştır. Johansen yönteminin uygulanabilmesi için uygun gecikme sayısının belirlenmesi gerekmektedir. Çalışmada gecikme uzunluğu belirlenirken kullanılan kriterler ve elde edilen gecikme uzunlukları Tablo 7 de sunulmuştur.

Tablo 7: Gecikme Uzunluğu Tespiti

Dönem	Gecikme Uzunluğu	Kullanılan Kriter	Otokorelasyon Testi
1994:04-2003:02	3	AIC CS, HQ ⁶	0.382
2003:03-2012:01	3		0.623
1994:04-2013:04	3		0.394

⁶ Akaike bilgi kriteri (Akaike Information Criterion: AIC). Schwarz bilgi kriteri (Schwarz information criterion: SC). Hannan Quin bilgi kriteri (HannanQuin information criterion: HQ)

Tablo 7 ye göre gecikme uzunluğunun 3 olduğu modellerde otokorelasyon sorununun olmadığı görülmüştür.

7.2. Eş-bütünleşme Testi

Tablo 8'e göre, bütün değişkenler I(1) olduğu için gelirler ve giderler serisi arasındaki eş-bütünleşme ilişkisi Johansen yöntemi yardımıyla araştırılabilir durumdadır. Es-bütünleşmenin varlığı ve es-bütünleşme vektörü sayısını belirlemek amacıyla elde edilen iz değeri test sonuçları Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 8: Eş-bütünleşme Test Sonuçları

	Boş Hipotez	Alternatif Hipotez		%5 Kritik Değer	Karar
1994:04-2003:02	λ trace testi		λ trace testi		
	r=0	r>0	17.231	16.231	eş-bütünleşme mevcut
	r<1	r>1	3.761	3.912	
2003:03-2012:01	λ trace testi		λ trace testi		
	r=0	r>0	38.331	13.243	eş-bütünleşme mevcut
	r<1	r>1	1.921	4.231	
1994:04-2013:04	λ trace testi		λ trace testi		
	r=0	r>0	15.513	17.351	eş-bütünleşme mevcut
	r<1	r>1	0.812	3.143	

Tablo 7 de izlendiği gibi λ trace testi sonuçlarına değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisinin olmadığı boş hipotezi ($r=0$) reddetmektedir. Çünkü λ trace sonucu, %5 kritik değerden daha büyüktür. Bu durumda eş-bütünleşme ilişkisinin varlığı kabul edilmektedir.

7.3. Uzun Dönem Analizi

Gelir ve gider değişkenleri arasındaki eş bütünleşmenin varlığı, gelirler ile giderler arasında bir ilişkinin olduğu sonucunu doğurabilir. Fakat bu durum tek başına yeterli değildir. Bu nedenle uzun dönem eş-bütünleşme denkleminin bakılmalıdır.

Tablo 9: Eş-bütünleşme Denklemleri ve Uzun Dönem Katsayıları

		R	E
1994:04-2003:02	Eş-bütünleşme Uzun Dönem Katsayısı	1.000	-0.871 (0.112)
	Eş-bütünleşme denklemi	R=1.062+0.871	
2003:03-2012:01	Eş-bütünleşme uzun Dönem Katsayısı	1.000	-0.8021 (0.033)
	Eş-bütünleşme denklemi	R=1.571+0.8021	
1994:04-2013:04	Eş-bütünleşme Uzun Dönem Katsayısı	1.000	-0.7109 (0.0211)
	Eş-bütünleşme denklemi	R=1.021+0.8828	

Tablo 8 de eş-bütünleşme denklemlerine baktığımızda gelirler değişkeni ile giderler değişkeni birbirleriyle pozitif ilişki halindedir. Çalışmamızın eş-bütünleşme denklemlerinde katsayılar 0.87, 0.80 ve 0.88 çıkmıştır. Bu durum teorik açıklamaları desteklemektedir. Denklemdaki sonuçların anlamı, 100 birimlik dış harcamanın ilk dönemde 87 biriminin, ikinci dönemde 80 biriminin ve üçüncü dönemde 88 biriminin gelirler ile karşılandığıdır. Eş-bütünleşme denklemlerindeki uzun dönem

katsayılarının 1 den küçük oluşu, Türkiye'nin cari açık sorununu zayıf güçte sürdürülebilir olduğunu ifade etmektedir.

8. Sonuç

Çalışmada cari açığın ülke ekonomileri için ne derece önemli olduğu Türkiye ekonomisi örneği ile ele alınmıştır. Özellikle finansal krizlerin erken uyarı sinyalleri kapsamında önemli yer tutan cari açık sorunu, ülkemiz ekonomik gerçekleştirmeleri çerçevesinde analiz edilmiştir.

Çalışmada Türkiye için 1994:04-2012:03 dönemleri için cari açığın sürdürülebilir olup olmadığı VAR analiz kullanılarak Johansen eş-bütünleşme yöntemiyle test edilmiştir. Çalışmamızda vardığımız sonuçlardan ilki seriler arasında tüm dönemlerde eş-bütünleşme ilişkisinin olduğudur. Diğer bir ulaşılan sonuç ise her ne kadar kısa dönemde sapmalar olsa da uzun dönemde söz konusu sapmaların ortadan kalktığıdır. Ekonometrik modelimize göre Türkiye'nin cari açık problemi zayıf bir şekilde sürdürülebilmektedir.

Bu çalışma bizlere gösterdi ki Türkiye için cari açık sorunu yadsınamaz. Bu gerçekten yola çıkarak cari açığın azaltılması için turizm gelirlerini teşvik edici politikaların geliştirilmesi, ihracatın arttırılması ve ithalatın bastırılması cari açığın sürdürülebilirliğindeki zayıf formu, güçlü forma dönüştürebilecektir. Aksi takdirde Türkiye'nin ciddi bir finansal krizle karşı karşıya kalabilecek ve onarılması güç sorunlara neden olabilecektir.

KAYNAKÇA

DAVID, T.C., R. MOGHADAM, Capital and Trade as Engines of Growth in France: An Application of Johansen's Cointegration Methodology, IMF Staff Papers, Vol. 40 (3), 1993, pp. 542-566.

ENDERS, W., Applied Econometric Time Series, New York: Wiley, 1995.

ENGLE, Robert F., Clive W. J. GRANGER, "Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing", Econometrica, 55 (2), 1987.

FOUNTAS, S., WU, J. L., "Are The U.S. Current Account Deficits Really Sustainable?", International Economic Journal, (13) 3, 1999.

GÖÇER, İ., M. MERCAN “Türkiye Ekonomisinde Cari Açığın Sürdürülebilirliği: Sınır Testi Yaklaşımı”, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 48 (562), 2011.

IMF, Wold Economic Outlook, April 2011.

MARINHEIRO, C.F., “Ricardian Equivalence, Twin Deficits, and the Feldstein- Horioka Puzzle in Egypt”, Grupo de Estudos Monetarios e Financeiros, Faculty of Economics University of Coimbra, Portugal, 2006, <http://evds.tcmb.gov.tr> (Erişim: 27.08.2013).

MATSUBAYASHI, Y. “Are US Current Account Deficits Unsustainable? Testing 131ort he Private and Government Intertemporal Budget Constraints”, Japan and the World Economy, Vol:17, 2005.

PEKER, O. “Türkiye’deki Cari Açık Sürdürülebilir mi? Ekonometrik Bir Analiz”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(1), 2009.

TELATAR, O. Murat, Harun TERZI, “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23:2,2009, ss. 119-134.

YÜCEL, Fatih, Rüstem YANAR. “Türkiye’de Cari İşlem Açıkları Sürdürülebilir mi? Zaman Serileri Perspektifinden Bir Bakış”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 14, Sayı 2, 2005.

Summary

The aim of this study is to test if current deficit of Turkey is sustainable or not. Turkey was tested by Johansen's co integration method by using the data of 1994:04- 2012:03. According to the result of empirical analysis, co-integration relation exists and it was understood that the current account deficit has been determined as weakly sustainable.

Current account deficit has been used much more in the literature after the liberalization in the 80's. Use to be known that Turkey has been struggling with current account deficit. Because of this fact, Turkey's current account deficit was examined in this study by using cointegration. Before cointegration, all variables were made stationary. After that, Johansen co integration test was used covering 1994-2012. The reason of choosing that period is that Turkey faced two important crisis in 1994 and 2001. In addition, Turkey was affected from 2008 Global crisis as well. So selected period contains mentioned terms. By this study, we can understand the effect of financial crisis on Turkey economy and how can struggle with.

As a result of study, we understood that co-integration relation exists and it was understood that the current account deficit has been determined as weakly sustainable. So political and economic authorities take into consideration to this fact and create new policies to struggle with current account deficit. Tourism income and import income are the only real way to overcome this problem. Increasing of import rate and tourism income helps Turkey in order to overcome current account deficit.